สถาปัตยกรรม พระอุโบสถ
วัดบรมนิวาสราชวรวิหาร

นายกฤษฎา นิลพัฒน์
นักวิชาการวัฒนธรรม กลุ่มอนุรักษ์โบราณสถาน กองโบราณคดี กรมศิลปากร

ประวัติและแผนผัง

วัดบรมนิวาสราชวรวิหาร ตั้งอยู่แขวงรองเมือง เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร เดิมชื่อ "วัดบรมสุข" พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ทรงสถาปนาใหม่ทั้งพระอาราม ขณะเมื่อครั้งยังทรงผนวชอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร ต่อมาเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชสมบัติจึงได้พระราชทานนามใหม่ว่า "วัดบรมนิวาส"

วัดบรมนิวาส ตั้งหันหน้าไปทางทิศเหนือ มีเจดีย์ทรงระฆังเป็นประธานของวัด ล้อมรอบด้วยระเบียงคด แต่สร้างล้อมเพียง ๓ ด้าน ด้านหน้ามีพระอุโบสถ และนอกกำแพงเขตพุทธาวาสปลูกต้นโพธิ์ (โพธิมัลลกะ) ในแนวแกนเดียวกับแผนผังหลัก อันเป็นความนิยมในสมัยรัชกาลที่ ๔ และวัดบรมนิวาสเป็นวัดแรก ๆ ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่เริ่มกลับไปใช้แผนผังแบบวัดในสมัยอยุธยา

พระอุโบสถ

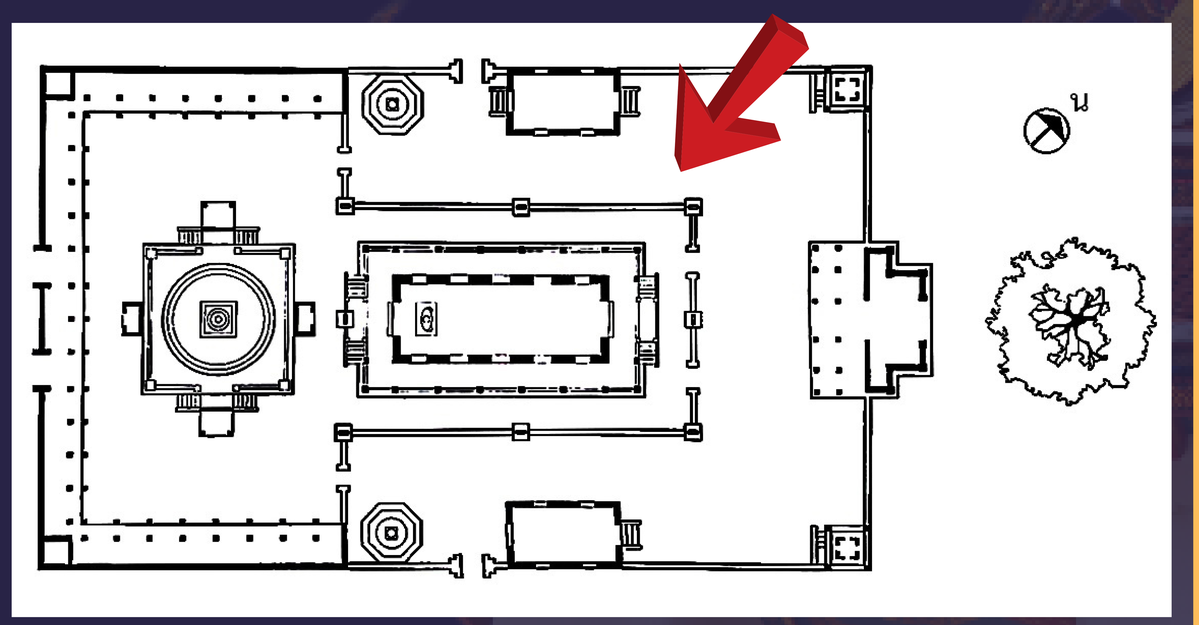

ที่มาภาพ : สมคิด จิระทัศนกุล, รูปแบบพระอุโบสถและพระวิหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, หน้า ๔๕.

รูปแบบสถาปัตยกรรม

พระอุโบสถ เป็นอาคารในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาด ๕ ห้อง มีประตูหน้า-หลังด้านละ ๑ ช่อง หลังคาซ้อน ๒ ชั้น ๓ ตับ มีเสาพาไลและกันสาดปีกนกล้อมรอบ พนักพาไลประดับกระเบื้องปรุ ระหว่างเสาคู่กลางหน้า-หลังมีบันไดแนบทำเป็นชานพักยื่นออกมาและมีบันไดขึ้น-ลง ๒ ข้าง

พระอุโบสถหลังนี้เป็นอาคารแบบผสมระหว่างสถาปัตยกรรมแบบประเพณี คือ หลังคามีไขราหน้าจั่ว เครื่องลำยองประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ แต่เสาพาไลเป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยม คือ เป็นเสาสี่เหลี่ยมทึบตัน มีสะพานคอสองชักต่อถึงกัน ไม่ประดับบัวหัวเสาและคันทวย ซึ่งอาคารแบบผสมนี้เกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ ๓ เช่น พระอุโบสถและพระวิหารวัดสุทัศนเทพวราราม พระวิหารพระพุทธไสยาสน์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นต้น

รูปแบบสถาปัตยกรรม

น่าสังเกตว่า พระอุโบสถหลังนี้มีขนาดเล็กและแคบ สังเกตได้จากการเจาะช่องประตูเพียงด้านละ ๑ ช่อง ส่งผลให้มีการออกแบบเสาพาไลหน้า-หลังเป็นเสา ๔ ต้น ที่มีระยะห่างของเสาคู่กลางกว้างกว่าระยะห่างของเสาคู่นอก และไม่มีเสารับขื่อกลาง เนื่องจากจะบดบังช่องประตู ต่างจากเสาพาไลของอาคารแบบพระราชนิยมที่มักจะมีเสาเป็นจำนวนคี่และมีระยะห่างของเสาใกล้เคียงกัน อย่างไรก็ตาม จำนวนเสาพาไลขึ้นอยู่กับขนาดของอาคารและช่องประตู-หน้าต่าง เพราะเสาทำหน้าที่รับขื่อระหว่างช่องประตู-หน้าต่าง

หน้าบัน

หน้าบันพระอุโบสถประดับด้วยปูนปั้นปิดทองประดับกระจกลายดอกไม้ใบเทศ ตรงกลางประดับรูปพระมหามงกุฎแบบไม่มีฉัตรประกอบล้อมรอบด้วยมาลัยดอกไม้ การประดับพระบรมราชสัญลักษณ์รูปพระมหามงกุฎบนหน้าบัน หมายถึงวัดที่สร้างหรือปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ ๔ ศ.ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ตั้งข้อสังเกตว่า หน้าบันที่ประดับรูปพระมหามงกุฎแบบที่ไม่มีฉัตรประกอบหมายถึงวัดที่สร้างหรือปฏิสังขรณ์ก่อนที่พระองค์จะเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ เช่นเดียวกับหน้าบันพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร

หน้าบัน

รูปแบบการประดับหน้าบันลายดอกไม้ใบเทศสืบทอดมาจากงานช่างในสมัยรัชกาลที่ ๓ แต่การประดับพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์เกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ ๔ โดยมีวัดบวรนิเวศวิหารกับวัดบรมนิวาสเป็นวัดแรก ๆ ที่เริ่มประดับสัญลักษณ์ดังกล่าว อาจเป็นเพราะในรัชกาลของพระองค์เป็นยุคที่เริ่มเข้าสู่ความเป็นสัจจนิยมมากขึ้น การประดับรูปพระนารายณ์ทรงสุบรรณแทนสัญลักษณ์ของพระมหากษัตริย์ จึงเปลี่ยนมาเป็นพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์แทน

หน้าบันประดับรูปพระนารายณ์ทรงสุบรรณ
วัดราชสิทธาราม

หน้าบันประดับรูปพระบรมราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์
วัดบรมนิวาส

ซุ้มประตู-หน้าต่าง

- ซุ้มประตู - หน้าต่างประดับปั้นปูนลวดลายอย่างเทศ ซึ่งผสมผสานศิลปะจีนกับศิลปะตะวันตก
- ยอดซุ้มประดับลายผ้าผูกและกระจกสีในกรอบวงกลม โดยซุ้มประตูประดับกระจกสีแดง ซุ้มหน้าต่างประดับกระจกสีเขียว

กำแพงแก้วและใบเสมา

รอบพระอุโบสถมีกำแพงแก้วล้อมรอบ เป็นกำแพงเตี้ย ๆ ชักล้อมพระอุโบสถ แต่ล้อมเพียง ๓ ด้าน ยกเว้นด้านหลัง กำแพงแก้วประดับด้วยกระเบื้องปรุลายจีน และมีใบเสมาตั้งอยู่บนกำแพงแก้วที่มุมและที่ด้าน ยกเว้นใบเสมาด้านหลังตั้งอยู่ติดกับชานบันได ใบเสมาเหล่านี้มีบันทึกในจดหมายเหตุของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) ว่า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สั่งทำจากเมืองจีน เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๐

ใบเสมา

วัดบรมนิวาสเป็นวัดแห่งแรกในสมัยรัชกาลที่ ๔ ที่กลับไปใช้ “เสมานั่งแท่น” คือใบเสมาที่ตั้งอยู่บนแท่นฐาน ต่างจากในสมัยสมัยรัชกาลที่ ๓ ที่นิยมสร้างซุ้มเสมา สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงการกลับไปใช้รูปแบบดั้งเดิมในสมัยอยุธยาตอนปลาย และรูปแบบของใบเสมายังเป็นทรงเจว็ดแผ่นเล็ก ยอดตัดเอวคอด ปลายกรอบใบเสมาด้านข้างขดม้วนเป็นตัวเหงา โก่งคิ้วและเชิงด้านล่างสลักลายคล้ายกับใบเสมาสมัยอยุธยาตอนปลายด้วย

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. **ศิลปวัฒนธรรมไทย เล่มที่ ๔ : วัดสำคัญ กรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, ๒๕๒๕.

บรมนิวาสราชอนุสรณ์ : โครงการบูรณปฏิสังขรณ์วัดบรมนิวาส. กรุงเทพฯ : ฝ่ายสื่อสารองค์กร สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, ๒๕๕๘.

ประภัสสร์ ชูวิเชียร. **อยุธยาในย่านกรุงเทพฯ : ศิลปกรรมที่สัมพันธ์กับแม่น้ำลำคลอง**. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๖๑.

พัสวีสิริ เปรมกุลนันท์. **วัด - วัง ในพระราชประสงค์พระจอมเกล้าฯ**. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๖๐.

พิทยา บุนนาค. **เสมา สีมา : หลักสีมาในศิลปะไทยสมัยอยุธยาช่วงหลังเสียกรุงครั้งแรกถึงครั้งหลังและกรุงธนบุรี**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๑.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. **งานช่างสมัยพระนั่งเกล้าฯ**. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๑.

_____. **พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ : พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๕๖.

สมคิด จิระทัศนกุล. **รูปแบบพระอุโบสถและพระวิหารในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, ๒๕๔๗.